

Folklor-İdeoloji Bağlamında Sovyetler Birliği Dönemi Folklor Politikaları ve Bu Politikaların Kırgız Folkloruna Etkileri

Nezir Temur*

Özet: Kültürel belleğin önemli bir unsuru olan folklorla 20. yüzyıl dünyasında millî devletlerin oluşumunda, bazı ideolojiler tarafından, şekillendirilmeye çalışılan yeni toplumsal yapılarda birtakım işlevler yüklenmiştir. Bu bağlamda Batı'da nasyonalist (Almanya, İtalya, İspanya), Doğu'da ise sosyalist (Sovyetler Birliği, Çin) ideolojiler için folklor önemli bir alan olarak telakki edilmiştir. Her iki ideoloji için de folklor ürünleri kendi düşüncelerinin daha geniş kitlelere benimsetilmesi gibi ortak bir amaca hizmet etmiştir. Folklorun politik alanda bu şekilde kullanımını özellikle Sovyetler Birliği döneminde oldukça ön plana çıkarmıştır. Temelleri Lenin döneminde atılan Stalin döneminde ise daha fazla belirginleşen yeni bir *Sovyet İnsanı (Homo Sovieticus)* ya da bütün millî kimliklerin içerisinde eridiği yeni bir *Sovyet Kimliği* yaratma çalışmaları içerisinde folklor, hem bu amacın etkili bir propaganda aracı olmuş hem de yaratılmak istenen bu yeni kimliğin önemli bir kültürel unsuru (*Sovyet Folkloru*) haline getirilmiştir. Sovyetler Birliği döneminde folklorla olan söz konusu bu yaklaşımın yarattığı ürünler, birliğe bağlı diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi Kırgız Türklerinin folklorunda da önemli bir tabakayı teşkil etmiştir.

Anahtar Kelimeler: İdeoloji, folklor, Sovyetler Birliği, Kırgız folkloru.

Giriş

Folklor kavramı, 19. yüzyılda sözlü gelenekleri modern ideolojik amaçlar doğrultusunda birleştirmeyi arzulayan romantik milliyetçi ideolojinin bir parçası olarak gelişmiştir. Bu anlamda dünyada folklor değişik dönemlerde kimi araştırmacılar için önemli bir kültür olgusu değil; sadece egzotik bir olgu olmuştur. Kimi araştırmacılar için folklor bir sanat türüdür yani estetik yönüyle öne çıkarılmıştır. Bazıları için ise folklor, sadece bir kimlik arama kaynağı olmuştur. Bu üç türlü yaklaşıma göre metotlar, teoriler oluşturulmuştur. Özellikle 19. yüzyıla damgasını vuran romantizm hareketi, daha açık bir ifadeyle romantik milliyetçilik, folklorun 20. yüzyılda ideolojik ya da politik bir araç olarak kullanılmasında en önemli etken olmuştur.

* Gazi Üniversitesi, TÖMER / ANKARA
ntemur@gazi.edu.tr

Bir kimlik arama kaynağı olarak folklorun millî kimlikle arasındaki ilişkinin ne seviyede olduğunu tespit edebilmek için Batılı araştırmacılar ve teorisyenler 19. yüzyıldan itibaren köylü kültürünü analiz etmeye başlamıştır. Folklor çalışmalarının bu ideolojik çerçevesini, 19. yüzyılda ortaya çıkan romantizm akımı belirlemiş ve folklorun millî kimlikle ilişkisi meselesi, 19. yüzyıldan itibaren teorisyenlerin ve araştırmacıların ilgi odağı olmuştur.

Folkloristlerin bu konudaki ilk fikirleri folklorun doğrudan millî kimliği ifade ettiği yönündedir. Milliyetçi ideolojiler (İtalya, İspanya, Almanya) ve sosyal bilimciler 20. yüzyılın ortasında millet ve kültür teorilerinde özellikle folklor konusuna yoğunlaşmışlardır. Sosyal bilimciler, bir ülkede bir gruba ait kültürel özellikleri belirlemeye çalışırken folklor ürünlerinden faydalanmışlardır. Folklorun kısa zaman içinde sıkı bir şekilde takip edilmesi gereken ulusal düşüncelerin bir sembolü olduğu benimsenmiştir. Bu düşünceye göre bir toplumun kültürel genetik şifreleri folklor ürünlerinde gizlidir. Bundan dolayı birçok araştırmada hızlı sosyal değişmelerin olduğu dönemlerde, toplumun yeni sosyal şartlara uyumunda, folklorun fonksiyonları gözden geçirilmiştir (Reich 1971: 233). Bu çalışmalarda öncelikle değişim için bir ideolojinin yaratılmasında folklorun etkisi gösterilmeye çalışılmıştır.

Muhtelif toplumların folklor tarihçilerinin de işaret ettiği gibi, 19. yüzyıl sonunda yeniden şekillenen dünya rejimlerinin ve bunların resmî söylem kurgulamalarında başvurdukları ilk kaynak çoğu zaman folklor olmuştur (Öztürkmen 1998: 16). Folklor aynı zamanda toplumsal belleği oluşturan önemli kültürel olgulardandır. Paul Connerton'a göre Totaliter rejimler kendi yönetimleri altındaki toplumların kafalarını tutsaklaştırmaya onları belleklerinden ederek başlar (Connerton 1999: 26-27). Bunun yöntemi ise zamanın önemli yazar ve tarihçilerinin susturulup sindirilmesidir. Buna en çarpıcı örnek olarak ise Stalin döneminde uygulanan *repressiya* verilebilir. *Repressiya*'da birçok tarihçi ve yazar sürgün ya da idam ile cezalandırılmıştır.

Wendy Reich, *Yeniden Canlandırma Hareketlerinde Folklorun Kullanımı* (Reich 1971: 233) adlı çalışmasında, hızlı sosyal değişmelerin olduğu dönemlerde folklorun fonksiyonlarını gözden geçirmeye ve yeniden canlandırma hareketlerini örneklendirmeye çalışmıştır. Bu oluşumların yöntemleri gözden geçirilmiş, değişim için bir ideolojinin yaratılmasında folklorun etkisi değişik açılardan ele alınmıştır. Kültün ideolojisini ve mesajını açıklamak için folklorun kullanılışı, Sovyetler Birliği'nin etkisindeki Çin komünizmi gibi yüzyılın hareketleri arasında dikkatleri çekmektedir. Mao Tse – Tung, kendisinin bir tip olarak alındığı geleneksel Çin halk hikâyelerini tekrar yorumlatarak onlara komünizmin eninde sonunda nasıl üstün geleceğini göstermeye çalışmıştır.

Richard M. Dorson, 20. yüzyılda folklorla olan söz konusu politik yaklaşımları *İdeolojik Folklor Kuramı* (Dorson 2007: 25) çerçevesinde değerlendirmiştir. Dorson'a göre, halk şiirinin millî kimliği ön plana çıkararak ve koruyucu rolüne dikkat çeken Johann G. Von Herder'in izindeki Avrupa'nın her ülkesinden bilim adamları yerel ağızlarla söylenen halk masalları ve halk şarkılarında, halkbilimi konularını geliştiren edebiyatta ve millî kahramanları anlatan tarih eserlerinde açığa çıkan halk ruhunu aramışlardır. Folklor, Nazi Almanyasında ve Sovyet Rusya'da olduğu gibi faşist ve komünist politik ideolojilerle bütünleştirilmiş ve halkbilimi, bu ideolojilerin geniş halk kitlelerini etkilenmesinde propaganda aracı olarak kullanılmıştır (Çobanoğlu 1999). Almanya'da Hitler, Sovyetler Birliği'nde Lenin ve Stalin, İtalya'da Musolini, İspanya'da Franco 20. yüzyılda, folkloru yaratmak istedikleri yeni toplum modelinde bir araç olarak kullanmışlar ve bu liderler folklor ürünlerinde âdeta kutsanmışlardır.

Çarlık Rusyasının Folklorla Bakışı

Rusya'da halkbilimine ve halk edebiyatına karşı ilgi, diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi romantik akımla başlar. Ancak Propp, romantik akımın görüşleriyle yönlendirilmeye ihtiyaçları olmadığını vurgulayarak kendi çağına ve ülkesinin şartlarına uygun yeni bir disiplin yaratmanın gerekliliği üzerinde durmuştur. Ayrıca Propp, folklorun politize edilmesine karşı olduğu yönünde görüşler öne sürmüştür (Miller 1990: XI). Rus aydınlarında millet olma bilinci Napoleon savaşları ile birlikte ortaya çıkmıştır. Halk edebiyatı ürünlerine Ortodoks kilisesi mesafeli yaklaşmıştır. Bu eserler, Çarlık ve kiliseyle çatışmadığı sürece yayımlanmıştır. Çarlığın ve kilisenin folklor ürünlerine karşı bu yaklaşımı, Rusya'da folklorla olan ideolojik yaklaşımın ilk örneği olarak kabul edilebilir. Bolşeviklerin iktidarda olduğu dönemde ise folklor ürünleri Sosyalist sistemle çatışmadığı ölçüde kabul görmüş ve yayımlanmıştır.

Rus Çarlığı'nın 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Türkistan'a doğru ilerleyişi uzun ve aşamalı planların sonucudur. Ticari kolonilerin bölgeye girişinden sonra askeri hazırlıklar yapılmaya başlanmış ve aynı yüzyılın sonlarında planlanan hedefe ulaşılmıştır (Ölçekçi 2009: 125). Türkistan coğrafyasının 19. yüzyılın sonlarında Ruslar tarafından tamamen işgalinden sonra burada yaşayan toplulukların hem daha iyi tanınması hem de Rus kültürüne ve Ortodoksluğa entegrasyonunun sağlanması amacıyla kültürel unsurları mercek altına alınmaya başlanmıştır. Bu amaçla Türk topluluklarının sözlü gelenekleriyle ilgili geniş çaplı ilk derleme çalışmaları, bilim adamları, seyyahlar ve misyonerlerin de içinde olduğu heyetler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar neticesinde Türk halk edebiyatına ait birçok ürün derlenmiş ve

Sovyetler Birliği dönemi folklor çalışmaları için zengin bir halk edebiyatı arşivi miras kalmıştır.

Rusya'da Türk boylarının folklor ürünlerine yönelik çalışmaları iki ana döneme ayırmak mümkündür. İlki Çarlık dönemi, ikincisi ise Sovyetler Birliği dönemidir. Çarlık Rusyasının Türk topluluklarının folkloruna olan ilgisi bilimsel amaçlardan ziyade, izlediği milliyetler politikası çerçevesinde, işgal ettiği veya işgal etmeyi planladığı topraklardaki Türklerin kültürel yapılarını daha yakından tanımak istemesidir. Bu bölgelerdeki Türkoloji çalışmalarının şekillenmesinde İlminsky ve onun öğrencilerinin büyük rolü olmuştur. İlminski'den sonra öğrencisi olan ve Türkistan'da misyonerlik faaliyetlerinde bulunan N. P. Ostroumov'da Türkistan'daki Türklerin dillerini ve kültürlerini yozlaştırmaya çalışmıştır. Kültürde "böl ve yönet" anlamına gelen bu davranış Rus resmî çevrelerince de kabul görmüş, Türkçe yerine "Sart" dili diye bir dil geliştirilmeye, Türk toplumuna da "Sart" milleti adı verilmeye çalışılmıştır. Türkçenin öz kelimelerinin az kullanılması, buna karşı Arapça ve Farsça kelimelerin ağırlıklı kullanılmasını öneren Ostroumov, Türk ve Taciklerden bir "Sart" kavmi oluşturmak istemiştir (Yetişgin 2010: 220).

Abdulkadir İnan'ın ifade ettiği gibi misyonerlerin çalışmaları neticesinde Eski Tös ve Ongunlar, yerlerini Ortodoks azizlerine bırakmıştır. Çarlık Rusya'nın misyonerler aracılığıyla sokmak istediği Hıristiyanlığa mahsus kültürler - bunların yerini Sovyetler Birliği döneminde Lenin, Stalin ve diğer parti liderleri alacaktır- eski kamlık dini tarafından benimsenip yeni bir şekil almıştır. Kamlık inancının taşıyıcısı ve koruyucusu olan kamlar bile *Rus ilhanlarının tahripkâr faaliyetleri karşısında aciz kaldıklarını* ifade etmişlerdir. Ayrıca çeşitli Türk boylarının halk edebiyatı ürünlerinde Rus istilasının doğurduğu acılar da dile getirilmiştir (İnan 1991: 119). Bunun yanı sıra Manas Destanı hakkında önemli çalışmalarda bulunan Radloff, destanda adı geçen *ak padişah'a* ve Manas'ın ona itaatına (*padişah değenge batır Manas baş koydu*) dair parçaların sırf Rus memurunu memnun edebilmek için Kırgız halk şairi tarafından uydurulmuş olabileceğini iddia etmiştir (İnan 1991: 117). Radloff'un derlediği Manas Destanı'nda Ruslarla ilgili şu ifadeler geçmektedir:

<i>Cardı barıp bayıgan,</i>	Fakir gitti zenginleşti,
<i>Cılanaç barıp kiyingen,</i>	Çıplak gitti giyindi,
<i>Açka barıp toyungan</i>	Aç gitti doydı,
<i>Arık barıp semirgen.</i>	Zayıf gitti tavlandı.
<i>Orustun curtı booruker</i>	Rus'un yurdu yardımsever
<i>Orustan barıp cay algın,</i>	Rus'tan gidip ev alırsan
<i>Kiyimin çeçip berüüçü</i>	Giyisini çıkarıp verir
<i>Orustan catıp olut al.</i>	Rus'tan gidip yer al (İbikeyev 1966: 55).

Sovyetler Birliği Dönemi Folklor Politikaları ve Bu Politikaların Kırgız Folkloruna Etkileri

1917 yılında gerçekleşen Ekim Devrimi'yle iktidara gelen Komünist Parti önceliği, kendisine Çarlık Rusyasından miras kalan milliyetler sorununa vermiştir. Bu çerçevede kurulan Milliyetler Komiserliği'nin başına Stalin getirilmiştir. Devrimden önce ve devrimin ilk yıllarında bu konuda iyimser mesajlar veren Komünist Parti ve yöneticilerinin daha sonraki uygulamaları bu iyimser havanın yok olmasına sebep olmuştur. Milliyetler politikası konusunda 1920'li yılların başında daha hoşgörülü bir tutum sergilenirken Sovyet merkezîliğinin daha da belirginleşmesiyle aynı on yılın sonlarına doğru bu tutum katılaşmıştır. Siyaset bilimciler tarafından Stalin diktatörlüğü olarak tanımlanan *Stalinizm* kavramı, Marksizm ve Leninizm'in önüne geçmiştir. Stalin'in önemli amaçlarından birisi de bütün kültürel kimliklerin içerisinde eridiği yeni bir *Sovyet Kimliği* ya da *Sovyet İnsanı* yaratmaktır. Stalin'e göre bu kimliğin dili Rusça olmalıydı.

Sovyetler Birliği'nin izlediği milliyetler politikası, folklorla ve diğer kültürel ürünlere olan bakış açısını da şekillendirmiştir. Folklorla ideolojik yaklaşım, izlenen milliyetler politikasının bir sonucudur. Sovyetler Birliği dönemi folklor politikalarını, bu dönemde uygulanan Milliyetler Politikasının bir uzantısı olan kültür politikaları çerçevesinde değerlendirmek mümkündür.

Bir milletin hayatında, fertlerin 'sözlü ve yazılı gelenekte yer alan kabulleriyle müştereklik gücüne erişen ve millî kimliği oluşturan maddî-manevî faaliyetlerin tümünün millî kültürü veya kültürü meydana getirdiği iddia edilmiştir (Yıldırım 1998: 38). Dolayısıyla millî kültürün en önemli yapı taşı olan folklor, özellikle milletlerin kimliklerinin temsilinde çok önemli bir yere sahip olmuştur. Bu durumun farkında olan Bolşevik rejimin kurucuları V.İ. Lenin ve Stalin, kurmuş oldukları sözde federal, esasta üniter yapıya bağlı olarak yaşayan toplumlara içine alan yeni kimlikler oluşturma yoluna gitmişlerdir. Başta Türkistan bölgesinde yaşayan Türk toplulukları olmak üzere Çarlık Rusyası döneminden beri Rusların hâkimiyeti altındaki milletler âdeta baskı rejiminin etkisi altında yaşamaktaydılar. Bu milletler için düşünülen yeni kimlik ve benlik oluşturma çalışmalarının temeli V. İ. Lenin döneminde atılmış; Stalin döneminde ise uygulamaya geçilmiştir.

Sovyetler Birliği döneminde Ruslar, bir millet olarak kendi folklorlarına ilk önce estetik hazinenin kaynağı olarak bakmışlardır; fakat siyaset alanında folklorun içerik olarak Komünist Partinin görüşleri ile örtüşen kısmına daha fazla önem verilmeye çalışılmıştır. Ekim Devrimi'nden sonra Sovyetler Birliği'ndeki halkbilim çalışmaları ve halk edebiyatı ürünlerini derleme faaliyetleri iki ayrı ve birbirine karşıt çizgide yürütülmüştür. 1925 yılında Komünist Parti

Merkez Komitesi, farklı gruplar ve akımlar arasındaki folklor çalışmaları konusundaki tartışmalara izin vermiştir (Miller 1990: 5). Bundan dolayı Sovyetler Birliği döneminde folklor, devrimden sonraki ilk on yılda altın çağını yaşamıştır denilebilir.

Sovyetler Birliği dönemindeki folklorla ilgili çalışmalar, araştırmalar ve söz konusu alandaki teorik tartışmalar, Sovyet hükümetinin resmi emriyle Marksist ideolojinin *toplum ve kültürün evrimi* düşüncesi çerçevesinde yürütülmüştür.

Sovyet hükümetinin bütün cumhuriyetlerde folklor çalışmalarına büyük önem vermesinin sebebi, Sovyetler Birliği'nde bilimin bütün dalları gibi folklorun da sosyalizmin ve komünizmin gerçekleşmesinde çok etkili bir araç olarak kabul edilmiş olmasıdır. Richard Dorson'un da belirttiği gibi Sovyetler Birliği'nde folklor alanında yapılan çalışmalar her yönüyle Sovyetleştirme amacıyla kullanılmıştır. Köylerde yaşayan halk şairleri, devrimi ve devrim liderlerini öven şiirler, destanlar yaratmaları konusunda teşvik ve taltif edilmiştir. Bu şiirleri ve destanları yazan halk şairleri parayla, madalyayla ödüllendirilmişlerdir (Dorson 2007: 14-17). Örneğin Jambıl, 1936 yılında Moskova'ya davet edilmiş, burada opera ve tiyatro sahnelerinde Lenin, Parti ve Sovyetler Birliği halkı hakkında birçok *jır* okumuştur. 1938 yılında Lenin Nişanı almış ve aynı yıl Kazakistan Yüksek Sovyetine milletvekili olarak seçilmiştir (Öner 2004: 79). 1930'lu yıllarda yani Stalin diktatörlüğünün zirvede olduğu dönemde bir taraftan Sovyet kültürünün temelini oluşturulması yönünde çalışan büyük sanatçılar, edebiyatçılar ödüllendirilirken bir taraftan da rejime muhalif olanlar ya sürgünle ya da idamla cezalandırılmışlardır.

Sovyetler Birliği döneminde özellikle Lenin'in folklor ürünlerinin derlenmesi ile ilgili yaptığı çağrı üzerine birliğe bağlı bölgelerde yoğun bir derleme faaliyeti başlatılmıştır. Çeşitli bölgelerde folklor merkezleri kurulmuş ve söz konusu merkezlerde özellikle derlemelere önem verilmiştir. Bu derlemelere bölgedeki aydınlar, öğrenciler ve öğretmenler katılmıştır. Sovyetler Birliği döneminin ilk on yılında Kırgız Türklerinin folkloru ile ilgili çalışmalar derleme ağırlıklı olmuştur. Derleme çalışmaları bölgesel ilim komitelerinin denetiminde gerçekleştirilmiştir. Bu ilim komiteleri daha sonra Sovyet merkezizetiçiliğinin bir parçası olan ilim akademilerine dönüşmüştür. Kırgız Türklerinin folkloruyla ilgili en geniş çaplı derleme çalışmaları, 1920'li yıllarda Kayyum Miftakov tarafından gerçekleştirilmiştir. Kayyum Miftakov aynı zamanda bu dönemde bir folklor derneği de kurmuştur. Folklor derneğinde öğrencilere folklor ürünlerinin nasıl derleneceği konusunda dersler verilmiştir. Derleme çalışmaları Komünist Parti tarafından kurulan yerel ilim komitelerince hem organize edilmiş hem de denetlenmiştir. Kayyum Miftakov, Kırgız Türklerinin folklo-

ruyla ilgili oldukça zengin materyaller derlemiştir. Ancak derlenen bu materyallerin bir kısmı yayımlanamayıp arşivlerin tozlu raflarına mahkûm edilmiştir. Bir kısmını ise Kayyum Miftakov kendi imkânlarıyla yerel gazetelerde yayımlayabilmiştir. Kayyum Miftakov'dan sonra ise derleme çalışmaları İbrayım Abdır Rahmanov tarafından yürütülmüştür.

Miftakov'un 1920 yılında *Kırgız Sözlü Edebiyatını Derleme Yöntemleri* adlı bir makalesi yayımlanmıştır. Bu çalışma, muhteva açısından çok geniş olmadığı gerekçesiyle kitap haline getirilmemiştir. Genel olarak söylenirse Miftakov, *Derleme Metotları*'nda dönemin Sovyet folkloristlerinin kendi folklor ürünlerini derlerken kullandıkları metotlardan faydalanmıştır. Daha önce bahsedilen Tört Kül mektebinin yanında kurulmuş folklor derneğinin çalışma planı, amacı ile beraber *Kırgız Edebiyatını Derleme Yöntemleri* adlı çalışma 1921 yılı güz ayında düzenlenip, bir yıl sonra uygulanmaya çalışılmıştır. Bu metot 1923 yılında Almatı'da tekrar denenmiştir (Taşdemirov ve Zakirov 1973: 24).

Miftakov, derleme faaliyetlerine Sağımbay'dan Manas Destanı'nı derleyerek başlamıştır. Daha sonra Tiyan-şan ile Talas'ın güney bölgesinden sözlü gelenek ürünlerinin birçok türünü derlemiştir. Miftakov'un topladığı ürünler gerek tür, gerekse tema ve şekil açısından oldukça zengin olmasına rağmen, maa-lesef bu materyaller sistemli bir hale getirilip düzenlenerek müstakil bir kitap halinde yayımlanamamıştır. Onun topladığı materyaller Kırgız SSR İlimler Akademisinin Dil, Edebiyat Enstitüsünün El Yazmalar Bölümünde muhafaza edilmektedir. Sözlü gelenek ürünleri hakkında kaleme alınan araştırma kitaplarında, edebiyat tarihlerinde Miftakov'un derlediği materyallerden geniş bir şekilde faydalanılmıştır.

1930'ların başında önemli Rus folkloristlerin başında gelen, aynı zamanda Sovyet Yazarlar Birliği'nin folklor bölümünün başkanı da olan Yuri Sokolov, resmi parti doktrininin işçi sınıfı arasında hızla yayılması için folklorun önemli bir araç olduğunu vurgulamıştır (Sokolov 1931: 91-114). Folklorist Yuri Sokolov, kendini bu yeni folklor anlayışının sadık bir savunucusu olarak göstermiştir. 1930'lu yılların başlarında Sokolov ve diğer folkloristlere göre, edebiyat ile folklorun özdeşleşmesi ve yazarlar ile folklor ürünlerinin icracılarının geleneksel folklor türlerinde yeni çağdaş hayatı tasvir etmesi gerekiyordu; onun iddiasına göre folklor, folkloristlerin denetiminde geliştirilmeliydi, propaganda faaliyetlerinde, yeni Komünist toplumun yapılandırılmasında folklor oldukça değerli bir araçtı. Ayrıca, Sokolov bizzat kendisi folklor ürünlerini icra edenlere yol göstermiş, onlardan kendi çağlarının ihtişamını tasvir etmelerini, eski hayat ile yeni hayat arasındaki büyük uçurumu dile getirmelerini ve Sovyetler Birliği'nde yaşamının büyük mutluluk olduğunu göster-

melerini (Miller 1990: 55) istemiştir. Mc Connan'ın (1998: 128), *Niçin folklor?* sorusuna Sokolov'un şu ifadesi cevap niteliği taşımaktadır: "Folklorun propaganda aracı olarak kullanılmasıdaki en büyük etken folklor ürünlerinin anonim olması ve kolay ezberlenmesidir." (1933: 312) 1931'de ise işçi sınıfının yeni gelişen şiiri hakkında folkloristlere direktif verilmesinin ve gelişen folklorun denetim altına alınmasının şart olduğunu beyan etmiştir.

Bu gelişmelerde Maksim Gorki'nin payı küçümsenmemelidir. Gorki'nin 1934'te Sovyet Yazarlar Birliği'nin ilk kongresindeki açılış konuşması folklor sahasında birçok kişiyi etkilemiştir. Bu konuşmada Gorki, Sokolov gibi folklor ve işçi sınıfı arasındaki ilişkiden bahsetmiş, işçi sınıfının sözlü yaratıcılığını tarif etmiştir. Gorki edebiyat ile folklor arasındaki ilişkinin çok güçlü olduğunu vurgulamış ve derlemeler, araştırmalar için çağrıda bulunmuştur.

1936'nın başlarında SSSR Halk Komiserler Sovyeti bünyesinde sanat işleri ile ilgili bir komite kurulmuş ve buna bağlı olarak da cumhuriyetlerde ve dâhilinde mahallî olarak sanat işleri ile ilgili kuruluşlar oluşturulmuştur. Böylece halk ürünleri de denetim altına alınarak komünist ve sosyalist bir sansür rahatlıkla uygulanmıştır (Erdem 1999: 152). 1936'da yönetimin folklor çalışmalarına doğrudan müdahalesiyle başlayan süreç, 1953'te Stalin'in ölümüne kadar parti tarafından desteklenmiştir.

Bütün Avrupa'yı derinden etkileyen ve 1939'da patlak veren İkinci Dünya Savaşı, Sovyetler Birliği'nde sosyal bilimlerin bütün dallarında olduğu gibi folklor çalışmalarına ve halk edebiyatı ürünlerine de yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu durum Sovyetler Birliği içinde yer alan Türk boylarının folkloruna yeni bir bakış açısı getirmiştir. Bu dönemde propaganda konuları değişmiş, Nazilere karşı savaşan askerleri motive etmek amacıyla halk şairlerinden vatanseverlik ve kahramanlık temalarının öne çıkarıldığı destan geleneğine bağlı olarak oluşturulan destanlar ve bunlara benzetilerek üretilmiş destanlar derlenmeye başlanmıştır. Bu dönemde halk edebiyatı ürünleri *socialist realizm* (toplumcu gerçekçilik) anlayışı ile üretilmeye başlanmıştır. Savaş sürecince halk edebiyatı ürünlerinde rejimin ideolojisinden ziyade kahramanlık ve vatanseverlik motifleri ön plana çıkartılmıştır. Özellikle büyük destan kahramanlarının vatanseverliklerini değerlendiren çalışmalar yapılmıştır. Bu amaçla yapılan çalışmalara örnek olarak 1942 yılında Türkmenistan'da yayımlanan Dede Korkut, Yusuf – Ahmet, Köroğlu destanları (Özkan 2007: 172); Kırgızistan'da Rahmatulin'in, *Uluu Patriot Ukmuştuu Manas* (Büyük Vatansever Manas) adlı kitabı gösterilebilir.

Ayrıca bu dönemde, Rahmatulin ve Abdırâhmanov tarafından Manas Destanı hakkında bir seri kitapçık çıkarılmıştır. Bogdanova ve farklı folkloristler tarafından Kırgız folkloru ile ilgili teorik çalışmalar yapılmıştır. Bu teorik ça-

lışmalar arasında en önemlisi, ilki 1920'li yıllarda Miftakov tarafından yapılan Kırgız folkloruna ait türlerin sınıflandırılma çalışmalarıdır. K. Miftakov (1924), M. Bogdanova (1940), K. Rahmatulin (1943), T. Samançin, T. Bayciyev, Z. Bektenov (1947), A. Tayguranov (1948), S. Musayev, C. Taştemirov (1960), S. Zakirov (1982), M. Mamırov (1988), M. Tülögabilov (1985), T. Tanayev (1991) tarafından çeşitli bakış açılarıyla birçok tasnif denemesi yapılmıştır. 1947 yılında antoloji türünde *Kırgızdan Sovetik Folkloru* (Kabirov 1947) adlı eser yayımlanmıştır. Redaktörlüğünü İ. E. Kabirov'un yaptığı eser "Cañğı Zaman", "Emgek Cönündö", "Ata Megendik Soguş", "Küygön", "Ceñiş ırları", "Tabışmak", "Cañılmaç", "Kalptar" olmak üzere altı bölüme ayrılmaktadır. İlk bölümde, Komünist Parti, Lenin, Stalin, Ekim Devrimi ve Kızıl Ordu'ya övgüleri içeren halk ırlarına yer verilmiştir. Bu ırların sonunda söz konusu eserin nerede ve ne zaman derlendiği konusunda küçük notlar yer almaktadır. İkinci bölümde ise Kolhozları ele alan ırlar yer almaktadır. Özetle bu eserde Sovyet değerlerini anlatan ve öven halk edebiyatı türlerine geniş bir şekilde yer verilmiştir. Bunların yanı sıra destan kalıpları içerisinde şiirler yazılmış ve bu şiirlerde askerler destan kahramanları ile özdeşleştirilmiştir:

<i>Alıp – Manaş baatırdıy</i>	Alıp-Manaş bahadır gibi
<i>Öştüğe kilebes katu bol!</i>	Düşmana acıma sert ol!
<i>Altay – Buuçay baatırdıy,</i>	Altay-Buuçay bahadır gibi
<i>Ölbös möñkü iydelü bol!</i>	Ölümsüz ebedî güçlü ol! (Dilek 1998: 451-483)

...

<i>Almambetty aybattuu</i>	Almambet gibi heybetli
<i>Çolponbay çıktı kırgızdan.</i>	Çolponbay çıktı Kırgız'dan.
<i>Külçorodoy küülöngön</i>	Külçoro gibi kükreyen
<i>Düyşöngül çıktı kırgızdan.</i>	Düyşöngül çıktı Kırgız'dan
<i>Kocoçaştay közgö atar</i>	Kocoçaş gibi gözden vuran
<i>Mergen çıktı kırgızdan.</i>	Nişancı çıktı Kırgız'dan (Taşdemirov ve Zakirov 1973: 659).

1950'li yıllara gelindiğinde büyük Türk destanlarıyla ilgili birtakım çalışmalar yapılmıştır. Türkmenistan'da Dede Korkut, Kırgızistan'da ise Manas Destanıyla ilgili konferanslar düzenlenmiştir. 1951'de Pravda adlı gazetede yayınlanan altı yazıda Dede Korkut'un halkçı bir destan olmadığı, milliyetçilik zehrini taşıdığı iddia edilerek, eser halkçılık adına küçümsenmiştir. Ayrıca bu iki destanla ilgili gazetelerde seri makaleler yayımlanmıştır. 1952 yılında Manas Destanı ile ilgili büyük bir konferans düzenlenmiş ve bu konferansta destanın halkçı unsurlar taşıyıp taşımadığı tartışılmıştır. 6-10 Haziran 1952 tarihinde düzenlenen konferansta, belirlenen bilim adamlarının ve yardımcı-

larının hazırladıkları raporlar doğrultusunda konferansın en önemli meselesi, destanın halkçı olup olmadığı konusunda yoğunlaşmıştır. Bu konudaki raporlar iki grupta toplanmıştır:

1. Destanın halkçılığı hakkındaki raporlar
2. Manas Destanı'nın varyantlarından tanzim edilmiş yeni bir metnin (Kurama Varyant) hazırlanması gerektiği konusundaki raporlar

Konferansın sonunda ise Manas Destanı'nın muhtelif varyantlarından müteşekkil bir *Kurama Varyant*'in oluşturulması kararlaştırılmıştır. Söz konusu eser konferanstan sonra oluşturulan bir komisyon tarafından hızla hazırlanarak 1958 yılında yayımlanmıştır.

Bu konferansın bizim için asıl ilgi çekici yönü, bir folklor metninin sisteme adapte edilmesi için bu kadar büyük bir tartışma konusu olmasıdır. Fakat aradan geçen zaman baskıcı bir rejimin bile bir folklor metnini tamamen değiştiremeyeceğini ortaya koymuştur. 1991'den sonra Manas Destanı üzerine yapılan çalışmalarda hiç şüphesiz metnin orijinal olanı araştırmacılar tarafından tercih edilmiş ve bundan sonra da tercih edilecektir.

Sonuç

Esasında SSCB'nin folklorla ilişkin yaklaşımlarını; totaliter rejimlerin folklorla bakış, yorumlayış ve değerlendirişlerinden farklı düşünemeyiz. Totaliter rejimlerin ayakta kalmalarını sağlayacak unsurlarından biri idareleri altındaki halkların hatıralarını yok etme girişimleri olmuştur. Fakat onların göremedikleri, unutmanın dıştan gelen bir güçle gerçekleşmeyeceği olgusudur. Tacitus'un dediği gibi "Eğer susmak gibi unutmak da elimizde olsaydı dille birlikte belleği de kaybederdik." Şüphesiz diktatörlük dil, bellek ve tarihi yok eder (Assman 2001: 88) ya da yok etmeye çalışır. Eğer yok edilemiyorsa – ki toplum hafızasının ve toplum hafızasının önemli bir kısmını oluşturan folklorun yok edilemeyeceği gerçeğini anladıklarında – değiştirme yoluna gidilmiştir. Buna bağlı olarak Sovyetler Birliği dönemi folklor politikalarının Kırgız Türklerinin folkloruna etkisi iki yönde olmuştur. Bunlardan ilki folklor çalışmalarına, ikincisi ise folklor ürünlerine yöneliktir. Hakim ideolojinin folklor ürünlerine etkisi ya da müdahalesi iki şekilde olmuştur: 1. Adaptasyon (Uyarlama) 2. Harmonizasyon (Uygunlaştırma, Yeniden Kurma).

Sovyet değerleri, Stalin tarafından geliştirilen *şekil olarak millî, içerik olarak sosyalist* ilkesi çerçevesinde Kırgız Türklerinin sözlü gelenek türlerine uyarlanarak işlenmiş ve söz konusu değerlerin propagandası yapılmıştır. Bu eserlerde devrim liderleri, kolhoz politikası, Komünist Parti, Kızıl Ordu vb. yüceltilerek geniş halk kitlelerine benimsetilmeye çalışılmıştır. Burada totaliter rejimlerin yaptığı gibi mevcut toplumsal bellek silinerek kendi ideolojilerinin kur-

guladığı yeni bir toplumsal belleğin yaratılmaya çalışıldığını söylemek mümkün görülmektedir. Ayrıca *Kırgız Sovyet El Irları*, *Kırgız Sovyet El Edebiyatı* gibi ifadeler kullanılmaya başlanmıştır.

Temelleri Lenin döneminde atılan Stalin döneminde ise daha fazla belirginleşen yeni bir *Sovyet İnsanı (Homo Sovieticus)* ya da bütün milli kimliklerin içerisinde eridiği yeni bir *Sovyet Kimliği* yaratma çalışmaları içerisinde, folklor hem bu amacın etkili bir propaganda aracı olmuş hem de yaratılmak istenen bu yeni kimliğin önemli bir kültürel unsuru (*Sovyet Folkloru*) haline getirilmiştir denilebilir. Sovyetler Birliği döneminde folklorla olan söz konusu bu yaklaşımın yarattığı ürünler, birliğe bağlı diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi Kırgız Türklerinin folklorunda da önemli bir tabakayı teşkil etmiştir. Her ne kadar müdahale edilmiş veya söz konusu dönemin ideolojisine uygun folklor ürünleri bu dönemde yayımlanmışsa da bu çalışmalar Türkoloji çalışmaları için önemli bir kazanım olarak kabul edilebilir. Ancak Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra Kırgız Türklerinin folkloru ile ilgili çalışmalarda Türkologlar tarafından orijinal ya da müdahaleden uzak kaynaklar dikkate alınmıştır.

Kaynaklar

- Assman, Jan (2001). *Kültürel Bellek*. Çev. Ayşe Tekin. İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Cigitov, Salican (2006). “Karanlık Yıllar ve Bir Mihenk Taşı: Sıdık Karaçev”. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15: 93 – 105.
- Connerton, Paul (1999). *Toplumlar Nasıl Anımsar?* Çev. Alaeddin Şenel. İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Çobanoğlu, Özkul (1999). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yay.
- Dilek, İbrahim (1998). “Altay Türkleri Edebiyatı”. *Türk Dünyası El Kitabı*. C. IV. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay. 451-483.
- Dorson, Richard M. (2007). *Günümüz Folklor Kuramları*. Çev. Selcan Gürçayır ve Yeliz Özyay. Ankara: Geleneksel Yay.
- Erdem, Melek (1999). “Türkmenistan’daki Dede Korkut Destanlarının Türkmen Şuurunun Yaratılmasındaki Rolü”. *Kök Araştırmalar* 1(2): 149-159.
- İbikayev, S. (1966). *Kırgız Elinin Oozeki Adabiyatındaki Ateizmdin Elementleri*. Frunze: Kırgızistan Basması.
- İnan, Abdulkadir (1991). “Türk Kavimlerinin Halk Edebiyatında Rus İstilasının Yankıları”. *Makaleler ve İncelemeler*. C. II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. 117-124.
- Kabirov, İ. E. (1947). *Kırgızdın Sovetik Folkloru*. Frunze: Kırgızmambas.

- McCannon, John (1998). *Red Arctic: Polar Exploration and the Myth of the North in the Soviet Union, 1932 – 1939*. Oxford: Oxford University Press.
- Miller, Frank J. (1990). *Folklore for Stalin: Russian Folklore and Pseudofolklore of the Stalin Era*. London: Armonk: M. E Sharpe.
- Ölçekçi, Tamara (2009), “Kazak Halkının Kenesarı Kasımoğlu’nun Başkanlığında Ruslara Karşı Verdiği Millî Bağımsızlık Mücadelesi (1837 – 1847)”, *bilig* 51, Ankara: 123-136.
- Öner, Mustafa (2004). “Türkistan’da ‘Ozan’ın Sovyetleştirilmesi Örneği Olarak Jambıl Jabay”. *Kök Araştırmaları* VI (1): 71-81.
- Özkan, İsa (2007). “Sovyetler Birliği Döneminde Türkmenistan’da Folklor Çalışmaları”. *Bengü İzler Türk Dünyası Araştırmaları* Ankara: PegemA Yay. 165-175.
- Öztürkmen, Arzu (1998). *Türkiye’de Folklor ve Milliyetçilik*. İstanbul: İletişim Yay.
- Reich, Wendy (1971). “The Uses of Folklore in Revitalization Movements”. *Folklore* 82 (autumn): 233-244.
- Sokolov, Yuri (1931). “Diskussia o znachenii fol’kloru i fol’kloristiki v rekonstruktivnyi period”. *Literatura i Marksizm* 5: 91 – 114.
- _____ (1933). “Literaturmaya Gazeta Organ Orgkomiteta Soyuzu Sovetskih Pisateley”. *SSSR İFSFR* 57(312): 4.
- Taştemirov, C. ve S. Zakirov (1973). *Kırgız Elinin Oozeki Çıgarmaçılık Tarihinin Oçerki*. Frunze: İlim Basması.
- Yetişgin, Mehmet (2010), “Yirminci Asra Girerken Rusya ve Rusların Türklere Yaklaşımı”, *bilig* 52: 195-228
- Yıldırım, Dursun (1998). “Sözlü Kültür ve Folklor Kavramları Üzerine Düşünceler”. *Türk Bitiği*. Ankara: Akçağ Yay. 37-42.

Soviet Folklore Politics Within the Context of Folklore-Ideology and the Effects of these Politics on Kirghiz Folklore

Nezir Temur*

Abstract: During the formation of national states in the 20th century, folklore, which is an important element of cultural memory, has been attributed by some ideologies certain functions concerning the shaping of new social structures. In this context, folklore has been understood as an important field for nationalist ideologies in the west and socialist ideologies in the east. For both ideologies, folklore works have served a common aim: enabling larger communities to adopt their thoughts. Such use of folklore in the area of politics became widespread especially during the period of the Soviet Union. Folklore became significant within the context of efforts initiated by Lenin and emphasized by Stalin to create a new *Homo Sovieticus* or *Soviet Identity* assimilating all national identities. Folklore was employed as an effective tool of propaganda for this purpose. It also became a significant cultural element of the new identity the country was trying to create. The works produced as a result of this approach throughout the period of the Soviet Union played a significant role in the folklore of Kirghiz Turks as in that of other republics which were a part of the Union.

Key Words: Ideology, folklore, Soviet Union, Kirghiz folklore.

* Gazi University, TÖMER/ANKARA
ntemur@gazi.edu.tr

Политика советского периода в сфере фольклора в контексте связи фольклора и идеологии и влияние этой политики на киргизский фольклор

Незир Темур*

Резюме: На фольклор, являющийся важным элементом культурной памяти, в 20 веке в процессе создания национальных государств и формирования новых социальных структур, исходя из некоторых идеологических соображений были возложен ряд функций. В этом контексте фольклор понимается как важная область западной националистической (Германия, Италия, Испания) и восточной социалистической (Советский Союз, Китай) идеологии. В обеих идеологиях фольклор служил одной цели: посредством фольклорных произведений доведение своей идеологической мысли до широкой аудитории. Распространилось использование фольклора в политической сфере, особенно в период Советского Союза. Фольклор в процессе «формирования» нового советского человека (Гомо советикус), заложенного еще при Ленине и получившего развитие при Сталине, или созданию новой «советской» национальной идентичности, в которой растворились бы все национальности, стал эффективным инструментом пропаганды и важным культурным элементом этой новой идентичности, которую хотели создать. Произведения, являющиеся результатом такого подхода к фольклору во времена Советского Союза, также, как и в других советских республиках, заняли важное место в киргизском фольклоре.

Ключевые Слова: идеология, фольклор, Советский Союз, киргизский фольклор.

* Университет Гази, ТОМЕР / Анкара
ntemur@gazi.edu.tr